

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Střední škola obchodu,
služeb a podnikání
a Vyšší odborná škola

Kačíškovská 33/A, 370 04 České Budějovice

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Jméno autora: Mgr. Věra Kocmanová

Datum vytvoření: 10. 2. 2013

Číslo DUMu: VY_12_INOVACE_18_CJL_NP2

Ročník:II.

Český jazyk a literatura

**Vzdělávací oblast: Jazykové vzdělávání a komunikace,
Estetické vzdělávání**

Vzdělávací obor: Literatura

Tematický okruh: Česká próza a divadlo mezi dvěma válkami

Téma: K.Čapek , Matka

Metodický list/anotace: Rozbor díla za použití interaktivní tabule

A close-up photograph of two hands, one larger and one smaller, holding a white cloth. The hands are positioned as if they are about to reveal something underneath. The background is a solid red color.

KAREL ČAPEK

MATKA

HRA O TŘECH
DĚJSTVÍCH

I.

„Tato hra, k níž autorovi dala myšlenku jeho žena, látku doba, kterou prožíváme, a podnět obrázek vdovy, klečící na jednom ze soudobých bojišť, se snad obejde bez úvodu, který by ji blíže vysvětloval. Jen pro jevištní realizaci prosí autor, aby mrtví, kteří se v jeho hře kupí kolem Matky, nebyli pojati jako strašidla, nýbrž jako živí milí a důvěrní lidé, pohybující se docela přirozeně ve svém starém domově, v okruhu rodinné lampy. Jsou takoví, jako když žili, neboť žijí dál v představách své matky, jsou mrtvi jen tím, že už je ona nemůže vzít do rukou – a že nadělají o něco míň hluku než my živí.“⁽¹⁾

OSOBY

MATKA

OTEC

ONDŘEJ

JIŘÍ

KORNEL

PETR

TONI

STARÝ PÁN

MUŽSKÝ HLAS V AMPLIÓNU

ŽENSKÝ HLAS V AMPLIÓNU

PETR A KORNEL HRAJÍ ŠACHY

„Kornel nad šachovnicí: Počkej, černý Petře, to by nebylo fair. Tatínek by táhnul tím koněm na d5.

Petr: Možná, ale dnes je jiná doba. Tatínek byl kavalérista, kdežto mé srdce je na straně pěších. Pěší jde vždycky dopředu.

P: Tak vidíš. Úloha připouští dvojí řešení, vaše blahorodí.

K: To první je tatínkovo.

P: A to druhé je revoluční. Dopředu s utlačenými piony! Bílá věž je ohrožena. Pozor!

K: Poslechni, Petříčku, dej toho černého sedláka zpátky. Takhle bys pokazil celou hru.”⁽²⁾

„P: Jakou hru?

K: Tatínkovu.

P: Ted' už se hraje jiná partie. To už není tatínek. To jsme my. Marně kopeš, bílý koni, nic už nezastaví černého piona na jeho postupu. Čtvrtým tahem bude z něho všemohoucí dáma – ale my tomu říkáme jinak.

K: Jak?

P. *najednou vážně*: Nová vláda černých. Však se toho dočkáme.

K: Toho ne, Petře. Ještě zbývá jeden tah.

P: Který?

K: Tenhle! Rozmetá rukou figurky na šachovnici.

P: Aha. Tomu se říká cesta násilí.”⁽³⁾

V JAKÉ DOBĚ SE DĚJ ODEHRÁVÁ ?

Během španělské občanské války.

KOHO ZASTUPUJE PETR A KOHO KORNEL?

Petr revolucionáře, Kornel stávající vládu.

Po rvačce mezi Kornelem a Petrem zůstávají rozházené věci, přichází maminka

Oba zběžně dělají pořádek, zvedají pokácené stolky a taburety.

„M: Nechte to, já znám váš pořádek, vy mužští!
Čím víc děláte pořádek, tím je to horší.

K: My Ti pomůžeme, mami.

M: Vy byste mi tak pomohli! Co vy víte, co je pořádek!

K: Dát věci tam, kde byly.

P: Dát věci tam, kde mají být.

M: Ba ne. Dát věci tam, kde jim je dobře, ale tomu vy nerozumíte.“(4)

**JAKÝ JE PŘÍSTUP JEDNOTLIVÝCH POSTAV
K ÚKLIDU, SYMBOLIZUJE NĚCO?**

MATKA HOVOŘÍ S MRTVÝM MANŽELEM O JEHO SMRTI, PADL JAKO HRDINA.

„M: Dvaapadesát mrtvých – z kolika mužů?

O: Nu z dvaapadesáti, maminko, ale zato jsme se drželi celých šest dní. Abych řekl, nejhorší byla ta žízeň. My jsme tam neměli vodu, víš? Tak to ti byla ukrutná žízeň – a zlost. Já jsem se děsně zlobil, dušinko.

M: Proč?

O: Protože to vlastně bylo zbytečné. Náš plukovník udělal chybu, víš? Hlavní kolona měla počkat dole, a do toho průsmyku se měly poslat aspoň dva bataliony. A horská baterie. Já to věděl předem. Říkal jsem to plukovníkovi, a on mi řekl, jak se zdá, majore, máte strach-

M: Richarde! A proto jsi šel - na smrt?“⁽⁵⁾

PROČ OTEC POSLECHL ROZKAZ?

Nechtěl, aby si plukovník myslel, že má strach. Otec chtěl dokázat, že měl pravdu.

„Otec vstane: Tak co, dušinko, jak ty jsi se zatím měla?

M: Bylo tu pět dětí, Richarde, - a podívej se na ně. Ty nevíš, co to je pro samotnou ženskou. Ne, ne, tomu zase ty nemůžeš rozumět. Odpusť, můj milovaný, neměla bych o tom mluvit, ale o tom vy nemáte ponětí – Šaty, jídlo, školy a znovu šaty, jídlo, školy – Pořád, pořád muset počítat, pětkrát obracet každý hadřík a každý haléř, - co vy o tom víte! Pravda, žádné hrdinství to není, ale - taky to musí být.“⁽⁶⁾

**KDO TOHO DOKÁZAL VÍCE, OTEC, KDYŽ PADL
V BOJI JAKO HRDINA, NEBO MATKA, KTERÁ
VYCHOVALA PĚT SYNŮ?
JAK VY VIDÍTE HRDINSTVÍ?**

„M: Já vím, ty jsi z nich chtěl mít vojáky, ale když jsi padl...tak jsem si řekla...ne! Vidiš, mohla jsem je dát ...zadarmo do vojenských škol, ale raději...raději jsem si našla práci, abych je dala vyučit něčemu jinému. Myslela jsem si, ať je to medicína nebo technika...cokoli, jen vojna ne. Ať dělají něco užitečného... něco, při čem se nemusí umírat.

Připadám si jako slepice, která vyseděla orly, sedím při zemi a kdákám strachy, když jeden po druhém vyletují. Někdy si říkám: to nesmíš, nesmíš být tak malodušná, nesmíš jim překážet – Richarde, to je hrozné, co se z člověka stane, když je mámou!“⁽⁷⁾

JAKÉ POCITY ZAŽÍVAJÍ MATKY?

„Z temného kouta se blíží ONDRA v bílém lékařském plášti:

M: Vidíš, Ondro, takový jsi býval vážný a rozumný hoch! Nebýt tebe, tak nevím, co bych si kolikrát počala. Byl jsi téměř druhým dětem místo otce – takový moudrý a odpovědný – A najednou, prásk, ujedeš si na rovník a zemřeš mi tam na žlutou zimnici. Tos přece nemusel, Ondro, to mi neříkej!

Ondra: Podívej se, mami: na žlutou zimnici umíralo ročně tolik set tisíc lidí – To by přece byla hanba, kdyby se proti ní něco nenašlo. To je ... prostě povinnost, ne?

M: A poznals něco?

Ondra: já ne, maminko, ale druzí. Jeden Švéd a jeden Američan.

M: Tak vidíš, Ondro, nebylo to nadarmo? Nebylo to zbytečné?

Ondra: Nebylo, maminko. Tomu ty nerozumíš."⁽⁸⁾

PROČ SI NAVZÁJEM ČASTO ŘÍKAJÍ, TOMU TY NEROZUMÍŠ, NA CO CHTĚL KAREL ČAPEK POUKÁZAT?

Odlišnou psychologii muže a ženy. Žena život brání, muž má potřebu si něco dokazovat, bojovat, touží po hrdinství.

„M: Ne, nerozumím! Já jsem vám asi nikdy nerozuměla. To slyším pořád... od Jirky i od dvojčat. Mami, tomu ty nerozumíš – Nerozumím! Nerozumím! Kriste Ježíši, já už přestávám rozumět sama sobě! Vždyť vy jste kusy mého těla – I ty, Richarde, vešel jsi do mne a jsi mé celé tělo, jsi má celá duše . A já vám nerozumím, že? Co vy to máte jiného, co vy to máte tak hrozně svého, že vám už nerozumím?

Například tvůj tatínek padnul, protože bylo nutno pobíjet nějaké divochy. A ty, Ondro, tys umřel na to, žes jim chtěl zachraňovat životy. Vidiš, na to jsem asi hloupá. Každý děláte něco obráceného, a pak mi řeknete, to jsou veliké úkoly, maminko, tomu ty ani nemůžeš rozumět. Jeden z vás bude něco stavět a druhý to bude bourat: a mně řeknete, to jsou ohromné vědci, mami, to my musíme dělat, i kdyby nás to mělo život stát. Život! Vám se to mluví! Sám zemřít, to by každý uměl, ale ztratit muže nebo syna, to byste teprve viděli, co to je – to byste viděli-

Ondra: V tomhle...snad máš pravdu, mami.”⁽⁹⁾

CO PŘIZNÁVÁ ONDRA?

„Dveřmi vejde docela tiše JIŘÍ v leteckém overalu.

M. s hrůzou vstává: Počkej – Jiří, ty vidíš... tatínka...a Ondru?

J.: No, víš, mami – Ale nebudeš se na mne zlobit? Mně se totiž něco porouchalo na letadle, víš? To je to celé?

M: Jirko, tobě se něco stalo?

K: Nic, mami, Opravdu, ani to vůbec nebolelo. Víš, mně se u letadla ulomilo křídlo – a tak, víš?

Nesmíš se zlobit, maminko, ale já jsem se zabil.

O: Musíš to nést statečně, dušinko. Vidíš přece, že zemřel jako hrdina. Byla to krásná smrt.

M jako zkamenělá: Krásná smrt. – Tak tady to máš, Richarde! Tady to máš!

J: Maminko, nesmíš se na mne dívat, až mě přinesou, víš? To, co přinesou, už nejsem já. Já jsem tady...tak, jak jsem byl...a nikdy mě nebudeš vidět jinačího, vid'?

M: Co tě to napadlo, Jiříčku, co sis to vzal do hlavy? Proč jsi chtěl dělat ten rekord!

J: Když má člověk tak dobrý stroj – To se musí, maminko, tomu ty nerozumíš."⁽¹⁰⁾

***CO SE STALO JIŘÍMU? JAK SE K TOMU STAVÍ MUŽI, JAK MATKA?
CO MYSLÍ OTEC „KRÁSNOU SMRTÍ"?***

„Otec odvede Jiřího stranou: Cos to zkoušel Jiříku?

J: Výškový rekord, tati, Se zatížením. Patnáct set kilogramů.

O: Je to rekord?

J: Je, tatínku, jV té kategorii je to světový rekord. Jenže...když jsem spadl, to ti byla hrozná paseka, tati. Já myslím, že se výškoměr rozbil. Škoda. Ted' se nemůže zaznamenat, že jsem byl tak vysoko.

O: To je jedno, Jirko. Jen když se té výšky dosáhlo!Kdo by to byl do tebe řekl! Takový jsi byl hračkař – To ti, hochu , gratuluju.

Matka sténá: Jiří – Jiříčku-

O: Neplač, dušinko: Stálo to za to. Tak už neplač. Koukej, budou ted' starosti s pohřbem.”⁽¹¹⁾

O CO SE SNAŽIL JIŘÍ SE SVÝM LETADLEM? PODAŘILO SE?

Chtěl překonat výškový rekord se zatížením, 1500kg. Podařilo, ale při pádu se mu rozbil výškoměr, takže se o jeho rekordu nikdo nedozví.

SDÍLÍTE OTCŮV NÁZOR?

II.

„Kornel a Toni v otcově pokoji

T: Co je s Petrem?

K: Nevím. Někde je zavřený. Neměl se do toho plést.

T: Ty se taky do toho pleteš, Kornele.

K: Ano, ale na druhé straně. To je rozdíl. My jsme pro pořádek – a blaho národa. Tomu ty ještě nerozumíš, Toni. A buď rád.

T: Petr byl taky pro blaho lidu. A přece jste ho zatkli.

K: Protože si to blaho představoval jinak...“(12)

**NA CO ZDE UPOZORŇUJE KAREL ČAPEK? KDO Z DVOJČAT
MĚL PRAVDU?**

Noetika – neexistuje absolutní pravda, každý vidí pravdu ze svého pohledu.

„Toni s vyjevenýma očima: Představ si, Kornele...Představ si, jak musí Petrovi být! Jak se dívá na dveře a čeká, pořád čeká...kdy se otevrou...Půjďte s námi!- Kam? Marš, to uvidíte!

T: Kornele, to má člověk svázané ruce?

K: Kdo? Kdy?

T: Když ho vedou na popravu.

K: Ovšem. Samozřejmě musí být svázan. Proč se ptáš?

Toni sepne ruce na zádech, jako by je měl svázané: Víš, já si to dovedu tak hrozně živě představit... jak je člověku, když takhle stojí... proti vojákům s puškami. Víš, jak se jim dívá ...někam přes hlavu...a cítí ve vlasech takový chladný vítr. Ještě ne...ještě okamžik...K líci zbraň! Ježíši Kriste!“⁽¹³⁾

JAKÝ JE TONI? NA KOHO MYSLÍ?

Je citlivější než bratři, má strach o Petra, představuje si, co prožívá člověk před popravou.

„T: Kornele, jak se mohou lidé tak strašně nenávidět!

K: Tomu ty nemůžeš rozumět, chlapče. Ty ses ještě nenaučil strašně věřit.

T: V co věřit?

K: Ve svou pravdu. Nikdy by člověk neudělal za sebe, co dělá za svůj prapor Nesmíš být tak přecitlivělý, Toni. Naše maminka tě jenom kazí.

Takhle z tebe nikdy nebude muž, který bude za něco bojovat. Mír, láska, soucit – já vím, to je moc hezké, ale...dnes na to není čas, Toni. Dnes jsou na to příliš vážné...a velké doby. Tomu maminka nerozumí.“⁽¹⁴⁾

JE SPRÁVNÉ PRO SVOU PRAVDU ZABÍJET DRUHÉ LIDI?

„Petr se tiše objeví ve dveřích, má na sobě jen kalhoty a rozhalenou košili. Je už skoro tma.

M: Petře, co se stalo? Hmatá po něm. Tak pojd' sem!

P uniká: Nesmíš se na mne zlobit, ale já za to opravdu nemohu, mami. Kornel za to taky nemůže.

M: Zač?

P: Bože, maminko, ty jsi nechápavá! To se přece dalo čekat. Tak už je to odbyto, víš?

M s rostoucí úzkostí: Co je odbyto, Petříčku?

P: Ale to už je děsně dávno, mami. To bylo už před půl hodinou.

M: Co bylo?

P: No přece, zastřelili mě, maminko!

M: Petře! Zakolísá a zhroutí se na zem."⁽¹⁵⁾

„Ondra obrací Petra k světlu a dívá se mu na čelo. A jej! Jedna a druhá. Rozhalí mu na prsou košili a tůká prstem. Jedna, dvě, tři. Tahle ti šla rovnou srdcem, člověče.

Otec: Ukaž! Pěkná trefa! Zvláštní, to vypadá skoro jako – Jednou jsme totiž popravili olovem nějakého Araba – Chlapče, jaks k tomu přišel?

P: Poprava olovem.

O: Petře, snad jsi se nedopustil zrady?

P: Ne, tati. Já jsem šel s velkou...a poctivou věcí.

O: Proti vojákům? To se mi nezdá, mládenče.

P: Na naší straně jsou taky vojáci, tatínku.

O: Naši proti našim?

P: Ano, tati.

O: To se mi nelíbí, Petře. Naši proti našim – máte to nějak popletené, mládenci. My jsme popravovali jenom špiony nebo zrádce. Máte asi nějaká nová pravidla hry, hoši.”⁽¹⁶⁾

**CO NEDOVEDE OTEC POCHOPIT? DOVEDETE SI
PŘEDSTAVIT OBČANSKOU VÁLKU?**

„MUŽI HOVOŘÍ O SVÉ SMRTI:

P: Já měl co dělat, abych nepadl na kolena nebo co. To vám je najednou takový ohavný pocit slabosti v nohách...a v žaludku...brr! Jako hadr jsem si připadal. Zvláštní, ani se nepamatuju, že ten nácek zařval Palte. Jenom jsem cítil, jak mi do vlasů vane chladný vítr.

Ondra: To byl strach.

P: Možná. *Znovu neklidně přemistuje věci.* Ale řeknu vám...je to hrozný pocit. Hrozný.”⁽¹⁷⁾

JAK SE CÍTIL PETR? JAKO HRDINA?

Přiznává, že měl strach.

O ČEM SVĚDČÍ SCÉNICKÉ POZNÁMKY?

Petr byl nervózní.

„Jiří: Já to znám, holenku. Víš, když jsem padal se svým letadlem. S dvanácti tisíc metrů to nějakou chvíli trvá. To člověk vůbec nemůže odhadnout, jak dlouho padá. Připadá mu to...jako věčnost. A pořád, pořád se mu zdá, že se proti němu řítí celá země.

To byl jen takový děsný klid. Tak to je konec, nebo tak něco. Docela klidně, jasně a hloupě si to člověk myslí a při tom kouká, kde se asi rozmázne. Tamhle bych nechtěl, tam jsou stromy, ale tady na tom poli by to snad bylo lepší-

Ta lhostejnost, to ti je horší a ...odpornější než nevím jaká bolest. Jako by v tobě něco zaživa tuhlo, a ty se už nemůžeš hnout – Brr!

Já nevím, ale po druhé bych nechtěl – Hu! Příšerný pocit!“⁽¹⁸⁾

**JAK SE CÍTIL JIŘÍ? MĚL RADOST ZE SVÉHO REKORDU?
PŘIPADAL SI JAKO HRDINA?**

„Petr: A...jak to bylo u tebe, Ondro?

Ondra: Já měl dost času, člověče. U mne to trvalo...pár dní a nocí.

Petr: To umírání?

Ondra: Ano. Tři dny jsem věděl...že musím natáhnout. To se člověk něco namyslí... a navzpomíná, o jej! A při tom...při tom jsem se pořád pozoroval: tak, teď jsem u těch a těch příznaků. Játra jsou pryč, Ondroušku. Tak to jsme tak a tak daleko-

Jiří: A umírá se na tu zimnici těžko?

Ondra: Těžko, chlapče, ležíš jako Lazar, horečky a žloutenka a – nu, ledacos ještě. Všivá nemoc, kamaráde. Brr! Já bych ji nikomu nepřál.“⁽¹⁹⁾

JAK POPISUJE UMÍRÁNÍ ONDŘEJ?

„Petr: Tak vlastně jenom náš tatínek měl krásnou smrt.

Otec: Já jsem nepadl, kdepak. Jenom jsem tam zůstal ležet, hoši. A tak mě našli domorodci.

Nu, pak mě mučili. *Mávne rukou.* A dost o tom, ne?

Jirka *nad svým sešitem*: Víte, ono se řekne...umřít za něco velkého: za vědu, za vlast, za víru, za spásu lidstva nebo co, ale když je člověk v tom –

Ondra: - tak to vypadá jinak, já vím. Kdyby si lidé dovedli představit, jak při tom člověku je, tak by se...snad...míň oháněli tím, jak je krásné...za něco umřít. Krásné! Já jsem moc krásného na své smrti nenašel.

Petr: Já taky ne, člověče.”⁽²⁰⁾

CO MUŽI PŘIZNÁVAJÍ? JE KRÁSNÉ UMŘÍT JAKO HRDINA?

„Otec: samé krásné a veliké věci, jenomže...víte, já jsem z vás nejdéle mrtev a řeknu vám – nebylo by k zahzení ještě trochu žít. Já byl moc rád na světě, děti. Hrozně rád. A když se dívám na vás, myslím si, třeba by někdo z těch kluků opravdu dokázal něco kloudného...nebo i velikého. A zatím jsme samý hrdina. Je to bída, mládenci. Mohli jsme být na živu.“⁽²¹⁾

CO PŘIZNÁVÁ OTEC?

Lituje toho, že zemřeli – jak zemřeli.

CO DOKÁZALI TÍM, ŽE ZEMŘELI JAKO HRDINOVÉ?

Nic. Kdyby žili, tak mohli něco dokázat. Jejich smrt byla zbytečná.

III.

„V ulicích města se pořád bojuje, Kornel odešel, zůstal pouze Toni, matka vyklidila otcův pokoj, uschovala všechny zbraně.

Matka zapíná rádio.

Hlas v ampliínu oznamuje, že země byla napadena nepřítelem, bez důvodu, bez jednání. Nepřítel využil oslabení občanskou válkou. Hlas vyzývá všechny k obraně vlasti.

Matka: Ne, ne. To máš marné. Já ti nikoho nemohu poslat, já už nikoho nemám. Toni nemůže, Toni je ještě dítě. Takový rozkaz není, aby musely děti na vojnu...

TONI MATKU PŘEMLOUVÁ, POZDĚJI I OTEC A SYNOVÉ, DOKONCE PŘÍCHÁZÍ I STARÝ PÁN (MATČIN OTEC). MATKA JE NEOBLOMNÁ.

Toni: Ale když je taková hrozná válka, mami -

Matka: Já jsem ji nezavinila, Toni. Žádná máma ji nezavinila. My matky, synáčku, jsme nikdy žádnou válku nevedly, my jsme na ni jen doplácely svými dětmi. Ale já už nebudu tak hloupá, abych dala to poslední, co mám. Ať si to kdo chce vyřídí beze mne. Já už nic nedám. Tebe nedám, Toni.“⁽²³⁾

CO BYSTE PORADILI MATCE VY? MĚLA BY TONIHO PUSTIT?

„V RÁDIU HLÁSÍ, ŽE BYLA POTOPENA CVIČNÁ LOĎ GORDONA SE ČTYŘMI STY NAMOŘNÍMI KADETY, HLASATELKA MÁ MIZI NIMI SVEHO SYNA, PŘED POTOPENÍM LODI JIM NAPOSLEDY HRAJÍ HYMNU.

Ženský hlas v ampliónu: Slyšte, slyšte, slyšte! Voláme k ampliónu celý svět! Voláme lidi! Nepřátelská letadla nepadla dnes ráno vesnici Borgo a svrhla pumy na obecnou školu. Do prchajících dětí střílela ze strojních pušek. Osmdesát dětí bylo raněno. Devatenáct dětí postříleno. Třicet pět dětí bylo výbuchem ...roztrháno.

Matka: Co říkáš? Děti? Copak někdo zabíjí děti?

Toni *hledá na mapě*: Kde to je...kde to je...

Matka *stojí jako zkamenělá*: Děti! Malé, usmrkané děti!

Ticho.

Matka *strhne se stěny pušku a podává ji oběma rukama Tonimu. S velkým gestem: Jdi!*“(24)

Premiéra Matky se odehrála v Národním divadle v Praze (na jevišti Stavovského divadla) 12.2.1938.

Knižně vyšla v roce 1938, v tomto roce měla pět vydání.

Citace, použitá literatura

- Zdroj klipartů: MS Office, Verze : 14.0.6123.50
- ČAPEK, Karel. *Matka*. Praha: Artur, 2005, ISBN 80-86216-48-9(1 - 24)